

Кириченко В.В. Розвиток інформаційної компетентності у процесі підготовки студентів ЗВО / В.В. Кириченко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2020. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 27. – С.110-117

УДК 159.922

В.В. Кириченко (м. Житомир)

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЗВО

В статті представлено теоретико-методологічний аналіз проблеми формування критичного мислення. Окремо розглядається аспект здатності людини критично мислити в умовах інформаційного суспільства, здатності взаємодіяти з інформаційними мережами та бути суб'єктом інформування. Представлено зміст авторського курсу «Психологія інформаційної діяльності», який викладається у студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти з метою формування компетентностей, які пов'язані з інформаційною діяльністю особистості у соціальному середовищі.

Ключові слова: мислення, критичність мислення, інформаційне суспільство, інформаційна діяльність, інформаційно-комунікаційна компетентність, картина світу.

В статье представлены теоретико-методологический анализ проблемы формирования критического мышления. Отдельно рассматривается аспект способности человека критически мыслить в условиях информационного общества, способности взаимодействовать с информационными сетями и быть субъектом информирования. Представлено содержание авторского курса «Психология информационной деятельности», который преподается у студентов первого (бакалаврской) уровня высшего образования с целью формирования компетенций, связанных с информационной деятельностью личности в социальной среде.

Ключевые слова: мышление, критичность мышления, информационное общество, информационная деятельность, информационно-коммуникационная компетентность, картина мира.

The article presents a theoretical and methodological analysis problem of the formation of critical thinking. The aspect of a person's ability to think critically in the conditions of the information society, the ability to interact with information networks and be the subject of information is considered separately. The content of the author's course "Psychology of Information Activity" is presented, which is taught at students of the first (bachelor's) level of higher education with the aim of forming competencies associated with the information activity of the individual in the social environment. The results of our findings prove that the overall level of information dependency increase in adolescents. It is connected with the fact that nowadays teenagers are over-saturated with content. Moreover, information and communication systems have improved and become more available to an average user. In present day Internet addiction is a kind of information addiction that, for average representatives of the information society, is transformed from a pathological disorder to a certain norm of life in a civilized world.

Key words: thinking, critical thinking, information society, information activity, information and communication competence, worldview.

Постановка проблеми. На рівні державної політики більшості держав підтримується необхідність розвитку у кожного її члена базових компетентностей, які пов'язані зі здатністю до обробки та аналізу інформації. У сучасних умовах особистість відчуває гостру необхідність підтримувати внутрішню перманентну компетентність до освоєння нових знань, нового досвіду. Розвиток інформаційної культури стає у пріоритеті діяльності суспільства та її основних інститутів соціалізації, зокрема закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців за соціономічним профілем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суспільство на сучасному етапі свого функціонування відчуло необхідність цілеспрямованої підготовки людини до життєдіяльності в інформаційному просторі. У середині ХХ ст. у психології

та педагогіці Європейських країн з'являється новий напрямок прикладної та наукової діяльності – «медіаосвіта» (media education) [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. За визначенням українського педагогічного словника «медіаосвіта – напрям у педагогіці, представники якого виступають за вивчення школярами закономірностей масової комунікації (преси, телебачення, радіо, кіно тощо). Основними завданнями медіа-освіти є підготовка нового покоління до життя в сучасних інформаційних умовах, до сприйняття і розуміння різної інформації, усвідомлення наслідків її впливу на психіку тощо (С. Гончаренко «Український педагогічний словник» (1997)).

Її основні функції були пов'язані із розвитком у школярів та студентів критичності мислення у процесі споживання інформаційної продукції особливо дидактичного змісту. У більшості країн Європейського союзу основи медіаосвіти включені у програму навчальних дисциплін загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів. Поступово медіаосвіта починає з'являтися у країнах СРСР та інших соціалістичних республіках Східної Європи (О.В. Федоров) [6]. З метою протидії «західній пропаганді» капіталізму, створюється спеціальна система медіа-культурних об'єднань, до якої входять представники творчої інтелігенції, науковці та видатні громадські діячі. На початку свого утворення медіаосвіта мала на меті навчити людину ідентифікувати джерело інформації у континуумі «ми та вони». Її впровадження було пов'язане, на думку О.В. Федорова, з початком глобального ідеологічного протистояння на фоні перерозподілу сфер впливу після Другої Світової Війни. Згодом були визначені продуктивні завдання цієї науково-прикладної галузі психології та педагогіки, які у першу чергу пов'язувалися з розвитком здатності особистості здійснювати пошук інформації, визначати її цінність та джерело походження, уміннями створювати інформаційний контент та транслювати його.

Перші навчальні програми з медіаосвіти були запропоновані М. МакЛюеном в середині ХХ ст., які були запроваджені в навчальний процес університетів Канади [1]. Вперше поняття було вжито в офіційних документах ЮНЕСКО у 1973 році на нараді з радіо та телебачення. В офіційних документах

вказується на необхідність підготовки пересічного члена суспільства до взаємодії з інформаційним простором, удосконаленням комунікативних навичок. У той же час постає проблема мультикультуральності простору, а отже дилема, яким чином можна дійти порозуміння у світі, який експлікує транскультурні цінності. Відомий дослідник проблем медіаосвіти Л. Мастерман приходить до висновку, що сучасний світ містить безліч небезпек, перед якими пересічна людина залишається беззахисною [9]. «На жаль, медіа відповідним чином не відреагували на збільшення відповідальності, їхні матеріали часто не перевіряються належним чином, містять елементи маніпуляції та підтасовок. У цих умовах медіаосвіта є шляхом до того, щоб озброїти людину можливістю самозахисту від недобросовісної медіаінформації» [4, с.5]. На думку Л. Мастермана сучасна медіаосвіта покликана сформувати у пересічної людини чотири ключові вміння: вміння розпізнавати авторство текстів та бути автором власного контенту (репрезентувати себе у тексті); вміння здійснювати інформаційний вплив за допомогою медіаконтенту, досягати поставлених цілей; вміння адекватно сприймати оточуюче середовище через медіазасоби, конструювати реалістичну картину світу; вміння визначати межі власної компетентності в оцінці та аналізі медіаконтенту [9]. Одним з аспектів впровадження медіаосвіти в сучасних закладах освіти є формування медіа грамотності (media literacy). Медіаосвіта пов'язана з пізнанням того як створюються і розповсюджуються медіатексти, а також з розвитком когнітивних здібностей для інтерпретації та оцінки їх змісту (А.В. Федоров) [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Критичність мислення передбачає не тільки вміння аналізувати та інтерпретувати зміст повідомлення, але й рефлексувати **межі власної компетентності у процесі оцінки тексту (або іншої інформації)**. Як би це не виглядало антипедагогічно: навчити переважну більшість людей розуміти глибинний, вихідний зміст інформації – неможливо, а от навчити «розуміти власне нерозуміння», або «розуміти межі свого розуміння» – завдання абсолютно реальні не тільки для медіапсихології, але й для класичної педагогіки,

яка формує регуляційні механізми активності індивіда на основі вироблення умінь «стримування» та «самозагальмовування» у певних ситуаціях.

Формулювання цілей статті. У статті представлено змістове наповнення навчального курсу «Психологія інформаційної діяльності», який викладається у процесі підготовки студентів-психологів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в умовах ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українському суспільстві, на думку Л.А. Найдьонові, яка є однією з основоположниць впровадження медіапсихології в Україні, необхідність впровадження цієї прикладної галузі знань полягає в тому, що після років тоталітарного контролю медіа, а отже й інформаційного контенту, наше суспільство було шоковане медійною вседозволеністю та не напрацювало необхідного потенціалу протидії негативному, руйнуючому впливу ЗМІ та цифрової мережі Internet [5]. Під її керівництвом відбувалося впровадження програм з медіапсихології в освітній процес загально-освітніх закладів. Розроблена, під керівництвом Л.А. Найдьонові, програма «Медіакультура», для учнів 9-11 класів, спрямована на розвиток кіберкультури, аудіовізуальної та інформаційної культури [3]. 21 квітня 2016 року НАПН України було схвалено нову редакцію Концепції впровадження медіаосвіти в Україні. «Головною метою Концепції є сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіаосвіти, що має стати фундаментом гуманітарної безпеки держави, розвитку і консолідації громадянського суспільства, протидії зовнішній інформаційній агресії, всебічно підготувати дітей і молодь до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формувати у громадян медіаінформаційну грамотність і медіакультуру відповідно до їхніх вікових, індивідуальних та інших особливостей» [2].

Ми виокремлюємо наступні завдання професійної діяльності психолога у галузі психології інформаційної діяльності:

1) Перший із них пов'язує між собою ті, що стосуються психологічної підтримки осіб, які втратили здоров'я у процесі інформаційної діяльності.¹ Вони передбачають психологічну, психотерапевтичну роботу з фобіями людини, психо-афективними станами (та іншими розладами особистості), які утворилися у результаті травмуючого впливу інформації. Наприклад, перегляд відвертих сцен сексуального насилля можуть сформувати у осіб підліткового віку панічний страх інтимності.

2) Другий тип стосується завдань, які пов'язані з психологічним супроводом особистості у процесі соціальної реабілітації та реадaptaції. Досить довго панівна ідеологія визначала основні засади інформаційної діяльності суспільства. В епоху тотального культурного та політичного плюралізму категорії «істини», «правди», «об'єктивного-суб'єктивного» не мають єдиного значення, що формує у суспільстві когнітивний дисонанс сприйняття соціальної реальності, як такої (В.О. Ядов [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**]).

3) Третій тип завдань пов'язаний з профілактичною діяльністю психолога в процесі інформаційної діяльності, які можуть реалізуватися у процесі підготовки інформаційної взаємодії суб'єктів соціальних відносин, розробці інформаційної продукції (аналіз психологічної безпеки змісту, когнітивної складності, семантичної щільності), налагодженні комунікативних та інтерактивних зв'язків між суб'єктами соціальних відносин, розвитку рефлексивних механізмів соціального сприйняття, що дасть можливість не лише захистити людину від негативного впливу інформації а й гармонізувати цей процес, зробити його людино центрованим.

Розроблений нами навчальний курс «Основи медіапсихології» складається з двох змістових модулів, які поступово розкривають проблеми взаємодії особистості з інформаційним середовищем та дають можливість засвоїти достатній обсяг знань, умінь та навичок для практичного розв'язання завдань, які

¹ За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, яке прописане у преамбулі статуту цієї організації, здоров'я – це не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, а стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя (від 22.07.1946)

пов'язані з предметною областю курсу. У межах першого змістового модуля «Особистість у інформаційному середовищі» описані загальні властивості інформації, розкриваються проблеми формування та збереження інформації та значення цих процесів у контексті культурно-історичного розвитку. У межах другого модулю «Психологія засобів масової інформації» описуються роль та значення мас-медіа у інформаційній діяльності соціального середовища, основні закономірності та властивості формування громадської думки; вплив реклами і PR на свідомість та поведінку споживача інформаційної продукції. У межах навчального курсу був розроблений навчальний посібник для студентів «Психологія інформаційної діяльності» (2016).

Мета вивчення курсу: формування цілісного уявлення про особливості взаємодії особистості з інформаційним середовищем, які дозволять майбутньому фахівцю у галузі психології ефективно розв'язувати виробничі завдання, пов'язані з інформаційною діяльністю суб'єкта соціальних відносин. Вивчення курсу передбачає загальне ознайомлення з психологією інформаційної діяльності як галузю наукових психологічних знань і базується на узагальненнях та емпіричних дослідженнях представників різних наукових шкіл та історичних епох.

Завданнями курсу «Основи медіапсихології», який впроваджено в освітню підготовку психологів за спеціальністю 053 Психологія на соціально-психологічному факультеті Житомирського державного університету імені Івана Франка є:

- 1) ознайомити студентів із актуальними проблемами психології інформаційної діяльності;
- 2) сформувати цілісну картину предметної області галузі, яка дасть можливість на науковому рівні вирішувати завдання, пов'язані з психологічними проблемами розвитку суб'єкта соціальних відносин у інформаційному середовищі;
- 3) знаходити оптимальні шляхи профілактики та збереження психічного здоров'я особистості в умовах інформаційної діяльності;

4) ознайомити з можливостями надання психологічної допомоги у ситуаціях, пов'язаних із порушеннями психофункціонального стану, які відбулися під впливом інформаційної діяльності.

Курс передбачає оволодіння навичками дослідження громадської думки, громадського ставлення, оволодіння методами моніторингу психоемоційного стану людини, яка контактує з психологічно небезпечним медіа контентом. За результатами роботи курсу на соціально-психологічному факультеті Житомирського державного університету імені Івана Франка було ініційовано освітній проект «Освіта для життя», який передбачав створення та поширення інформації, яка пов'язана з просвітницькою діяльністю психолога щодо розвитку та удосконалення навичок критичного мислення². Створення та поширення соціальної реклами є одним з найдієвіших способів популяризації власної думки,

Створення рекламно-просвітницького проекту передбачало освоєння студентами ряду умінь та навичок, які пов'язанні з:

1) Уміннями визначити суспільну та індивідуальну значущість теми. Дослідити, наскільки вона є актуальною для суспільства. Визначити цільову аудиторію проекту (категорію осіб, які мають отримати інформаційне повідомлення).

2) Здатністю виокремити локальну проблему, пов'язати її з власним досвідом. Інформаційне повідомлення має бути дотичним до індивідуальної проблеми. Тоді воно буде мати мотиваційний потенціал довіри у оточення.

3) Уміннями структурувати матеріал, виокремлювати окремі змістові блоки. Інформаційне повідомлення повинно бути когнітивно простим, не переобтяженим надлишковим змістом та не створювати суперечливих уявлень, чи двоякого ставлення до проблеми, яка популяризується.

4) Уміннями використовувати ІКТ у повсякденній життєдіяльності, здатності популяризувати та відстоювати власну думку. Студенти повинні уміти донести інформаційне повідомлення, використовуючи ресурси

² Приклад рекламного проекту «Як перемогти в інформаційній війні?» (<http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/18669>), який був розроблений у межах курсу «Основи медіапсихології»

електронних соціальних мереж та інших відкритих для Web-публікацій платформ.

5) Навичками налагоджувати діалог між різними категоріями осіб з приводу змісту інформаційного повідомлення, уміннями відповідати на запити цільової аудиторії, коректувати зміст повідомлення відповідно до запиту групи.

На нашу думку, впровадження програм з медіаосвіти у практику сприяє розвитку інформаційної культури особистості, сприяє розвитку захисних механізмів психіки в умовах життєдіяльності в інформаційному суспільстві. Фахова апробація програми розвитку умінь у галузі медіапсихології, яку ми пропонуємо, здійснювалася серед студентів соціально-психологічного факультету в рамках освітнього проекту Громадської організації «Центр практичної психології «ForLife»» «Психічне здоров'я дітей: від знань до дій» (2017) за підтримки Житомирської Обласної Ради. У його межах було розроблено ряд інформаційної продукції, яка розкривала проблеми функціонування дітей з психічними розладами в суспільстві. Навчальна дисципліна «Основи медіапсихології» може використовуватися у процесі підготовки фахівців першого та другого рівнів вищої освіти не залежно від галузевої спеціалізації з огляду на те, що її зміст розрахований на формування ряду базових професійних компетентностей, які мають загально-професійне значення та дозволяють суб'єкту соціальних відносин ефективно адаптуватися до умов соціального середовища. Відкритість і доступність медіапростору для різних вікових категорій населення вимагає від комунікатора зваженого підходу до виготовлення інформаційної продукції, яка має бути доступною у межах «порогового сприйняття» саме тієї цільової аудиторії, на яку вона розрахована. Функцію соціалізації та планомірної передачі суспільного досвіду покладено на ряд соціальних інститутів: заклади освіти, професійні осередки, релігійні та політичні установи, громадські організації.

Висновки. Система освіти у розвинених країнах є потужною інформаційною мережею, яка транслює соціально-корисну інформацію у вигляді якісних сучасних знань, моделей поведінки і міжособистісної взаємодії, норм

моралі та права. Здобуття освіти передбачає цілеспрямовану, спеціально організовану пізнавальну діяльність людини, основна мета якої – навчитися здобувати знання та необхідну для практичної діяльності інформацію. Пришвидшення темпу наукового та соціального розвитку змушує сучасну особистість постійно здобувати знання, таким чином навчальна діяльність (учіння) не завершується здобуттям вищої освіти, а продовжується впродовж життя. Однією з мета-компетенцій особистісного та професійного значення, яка на пряму пов'язана з рівнем адаптивності сучасної особистості в інформаційному середовищі – є здатність самостійно здобувати знання та використовувати колективний досвід у індивідуальній життєдіяльності. Освіта майбутнього буде орієнтуватися не на отримання «чистих знань», які у більшості будуть мати відносну цінність, а на отримання умінь здобувати ці знання за необхідності, верифікувати їх на власному досвіді (уміння допасовувати до власного досвіду), **передавати власний досвід до колективної системи знань.**

Список використаних джерел

1. Гуріненко І. Ю. Медіаосвіта як засіб професійної підготовки фахівця цивільного захисту / І.Ю. Гуріненко // Інформаційні та телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи : зб. наук. праць. – частина 1. / за ред. М. М. Козярата, Н.Г. Ничкало. – Львів : ЛДУБЖД, 2009. – С. 181-184.
2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) – Режим доступу: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontsepsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya
3. Медіакультура. Навчальна програма для учнів 9, 10, 11 класів закладів загальної середньої освіти (три роки навчання) / Л.А. Найдьонова, Н.І. Череповська, О.Л. Вознесенська, Ю.С. Чаплінська, Н.О. Обухова, Н. Л. Дятел, І.О. Бондаревська, О.О. Кришовська; уклад. Л.А. Найдьонова, Н.І. Череповська; за ред. Л. А. Найдьонової; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. – Київ, 2018. – 78 с.

4. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л., Іванова Т., Мірошниченко Ю. – 2-ге вид., стер. – К.: АУП, ЦВП, 2012. – 58 с.
5. Найдьонова Л.А. Медіапсихологія як нова галузь соціально-психологічного знання: проблеми і перспективи / Л.А. Найдьонова / Наук. студії із соц. та політ. психології: Зб. ст. / АПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – К.: Міленіум, 2009. – Вип. 23 (26). – С. 218-230
6. Федоров А.В. Массовое медиаобразование в СССР и России: основные этапы / А.В. Федоров, И.В. Чельшева, Е.В. Мурюкина, О.И. Горбаткова, М.Е. Ковалева, А.А. Князев / [под ред. А.В. Федорова]. – М.: МОО «Информация для всех», 2014. – 267 с.
7. Федоров А.В. Медиаобразование в странах Восточной Европы / А.В. Федоров, А.А. Левицкая, И.В. Чельшева, Е.В. Мурюкина, Д.Е. Григорова. – М.: МОО «Информация для всех», 2014. – 140 с.
8. Machlap F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States / F. Machlap. – Princeton: Princeton Univ. Press, 1962. – 389 p.
9. Masterman L.A. Rational for Media Education / L.A. Masterman // Kubey, R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1997. – Pp. 15-68.

References:

1. Hurinenko I. Yu. Mediaosvita yak zasib profesiinoi pidhotovky fakhivtsia tsyvilnoho zakhystu / I.Yu. Hurinenko // Informatsiini ta telekomunikatsiini tekhnolohii v suchasni osviti: dosvid, problemy, perspektyvy : zb. nauk. prats. – chastyna 1. / za red. M. M. Koziarata, N.H. Nychkalo. – Lviv : LDUBZhD, 2009. – S. 181-184.
2. Kontsepsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia) – Rezhym dostupu: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontsepsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya

3. Mediakultura. Navchalna prohrama dlia uchniv 9, 10, 11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity (try roky navchannia) / L.A. Naidonova, N.I. Cherepovska, O.L. Voznesenska, Yu.S. Chaplinska, N.O. Obukhova, N. L. Diatel, I.O. Bondarevska, O.O. Kryshovska; uklad. L.A. Naidonova, N.I. Cherepovska; za red. L. A. Naidonovoi; Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii NAPN Ukrainy. – Kyiv, 2018. – 78 s
4. Mediaosvita ta mediahramotnist: korotkyi ohliad / Ivanov V., Volosheniuk O., Kulchynska L., Ivanova T., Miroschnyenko Yu. – 2-hevyd., ster. – K.: AUP, TsVP, 2012. – 58 s.
5. Naidonova L.A. Mediapsykholohiia yak nova haluz sotsialno-psykholohichnoho znannia: problemy i perspektyvy / L.A. Naidonova / Nauk. studii iz sots. ta polit. psykholohii: Zb. st. / APN Ukrainy, In-t sots. ta polit. psykholohii. – K.: Milenium, 2009. – Vyp. 23 (26). – S. 218-230
6. Fedorov A.V. Massovoe mediaobrazovanie v SSSR i Rossii: osnovnyie etapy / A.V. Fedorov, I.V. Chelyisheva, E.V. Muryukina, O.I. Gorbatkova, M.E. Kovaleva, A.A. Knyazev / [pod red. A.V. Fedorova]. – M.: MOO «Informatsiya dlya vseh», 2014. – 267 c.
7. Machlap F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States / F. Machlap. – Princeton: Princeton Univ. Press, 1962. – 389 p.
8. Masterman L.A. Rational for Media Education / L.A. Masterman // Kubey, R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. – New Brunswick & London: Transaction Publishers, 1997. – Pp. 15-68.